

УРАХУВАННЯ ВПЛИВУ ТІНІЗАЦІЇ ЕКОНОМІКИ НА РІВЕНЬ ФІНАНСОВОГО РОЗВИТКУ РЕГІОНУ

БОРОНОС В. Г.

УДК 332.12

Боронос В. Г. Урахування впливу тінізації економіки на рівень фінансового розвитку регіону

У статті розглянуто особливості врахування тіньового сектора економіки при оцінці фінансових можливостей регіону. Проаналізовано основні складові фінансового потенціалу території: фінансовий потенціал місцевих органів влади, підприємств, домогосподарств, фінансових посередників, експортно-імпорتنний потенціал, загальнодержавний фінансовий потенціал, інвестиційний потенціал. Обґрунтовано необхідність формування ефективного механізму оцінки загального та чистого фінансового потенціалу регіону. Запропоновано використовувати поправочні коефіцієнти, що дозволяють визначити рівень фінансового потенціалу з урахуванням прихованих (тіньових) фінансових потоків, а також визначити перспективні рівні фінансового потенціалу регіону. Виходячи з дублюючих фінансових потоків, було проведено порівняння розрахунків чистого і загального фінансового потенціалу регіону.

Ключові слова: формування, оптимізація, фінансовий потенціал, тінізація економіки, розвиток регіону.

Рис.: 1. **Табл.:** 3. **Бібл.:** 8.

Боронос Вікторія Георгіївна – доктор економічних наук, доцент, доцент кафедри фінансів і кредиту, Сумський державний університет (вул. Римського-Корсакова, 2, Суми, 40007, Україна)

E-mail: boronos_v@mail.ru

УДК 332.12

UDC 332.12

Боронос В. Г. Учет влияния тенизации экономики на уровень финансового развития региона

В статье рассмотрены особенности учета теневого сектора экономики при оценке финансовых возможностей региона. Проанализированы основные составляющие финансового потенциала территории: финансовый потенциал местных органов власти, предприятий, домохозяйств, финансовых посредников, экспортно-импортный потенциал, общегосударственный финансовый потенциал, инвестиционный потенциал. Обоснована необходимость формирования эффективного механизма оценки общего и чистого финансового потенциала региона. Предложено использовать поправочные коэффициенты, позволяющие определить уровень финансового потенциала с учетом скрытых (теневого) финансовых потоков, а также определить перспективные уровни финансового потенциала. Исходя из дублирующих финансовых потоков, были проведены сравнения расчетов чистого и общего финансового потенциала региона.

Ключевые слова: формирование, оптимизация, финансовый потенциал, тенизация экономики, развитие региона.

Рис.: 1. **Табл.:** 3. **Библ.:** 8.

Боронос Виктория Григорьевна – доктор экономических наук, доцент, доцент кафедры финансов и кредита, Сумской государственной университет (ул. Римского-Корсакова, 2, Сумы, 40007, Украина)

E-mail: boronos_v@mail.ru

Boronos V. G. Taking into Account Impact of Shadow Economy upon the Level of Financial Development of the Region

The article considers specific features of taking into account the shadow sector of economy when assessing financial possibilities of the region. It analyses main components of the financial potential of the territory: financial potential of local authorities, enterprises, households, financial intermediaries, export and import potential, all-state financial potential and investment potential. It justifies a necessity of formation of an efficient mechanism of assessment of gross and net financial potential of the region. It offers to use correction factors that allow finding the level of financial potential with consideration of hidden (shadow) financial flows and also determining prospective levels of financial potential. On the basis of duplicate financial flows the article conducts comparison of calculation of net and gross financial potential of the region.

Key words: formation, optimisation, financial potential, shadow economy, regional development.

Рис.: 1. **Табл.:** 3. **Библ.:** 8.

Boronos Viktoriya G. – Doctor of Science (Economics), Associate Professor, Associate Professor of the Department of Finance and Credit, Sumy State University (vul. Rymyskogo-Korsakova, 2, Sumy, 40007, Ukraine)

E-mail: boronos_v@mail.ru

Важливим елементом управління фінансовим розвитком території є повна та ґрунтована оцінка її фінансових можливостей. Аналіз науково-методичних підходів до оцінки фінансового потенціалу територій засвідчив недосконалість існуючої методології: подвійний облік фінансових потоків, неврахування тіньового сектора економіки, відсутність різних рівнів оцінки (у середньо- та довгостроковому періодах) та інші. Крім того, обмеження накладає й існуюча статистична база, яка перебуває у відкритому доступі – за цілим рядом показників немає розгорнутої інформації, особливо в регіональному розрізі. Наявність цих недоліків робить оцінки неточними та такими, що, часом, не відповідають реальному стану речей.

Дослідження, засвідчили, що в чисельних наукових працях пропонуються різноманітні підходи до по-

будови алгоритму визначення фінансових можливостей певної території – статистичний, порівняльний, оцінка на базі макроекономічних показників і з використанням спеціальних показників, регресійний аналіз тощо. Так, методологічні підходи до оцінки фінансового потенціалу території розглядаються у роботах А. Б. Ахмедова, Д. А. Гайанова, П. А. Ібрагімова, К. В. Іоненко, Р. А. Прокopenко та інших. Водночас, незважаючи на наявність доволі значної кількості публікацій з окреслених питань, дослідження у цьому напрямку, на наш погляд, потребують подальшого розвитку.

Теоретичні, методологічні та методичні підходи базуються на оцінці результатів і можливостей легального сектора економіки, тоді як неможливо заперечувати той факт, що частка економічних процесів у країні перебуває в «тіні». Очевидно, що результати оцінки за такими мето-

диками не повною мірою відповідають дійсності. Зважаючи на те, що рівень тіншового сектора економіки України за різними оцінками коливається від 30 до 50%, можна зробити висновок про значну похибку, у тому числі, у результатах оцінки фінансового потенціалу території.

Наприклад, більшість науковців пропонує при оцінці фінансового потенціалу певного регіону враховувати бюджетні можливості. Однак при цьому не приділяється належної уваги оцінці тих коштів, які не можуть бути отримані як бюджетні надходження, оскільки системно, свідомо і організовано приховуються від оподаткування. У той же час, очевидним є те, що ці кошти є частиною фінансового потенціалу території, а тому, безумовно, мають враховуватись при його оцінці.

Доходи підприємств і фізичних осіб на сьогоднішній день враховуються фіскальними органами не повною мірою, залишаючи місце для різного роду опортуністичної поведінки з боку об'єктів оподаткування, починаючи від приховування доходів, закінчуючи несплатою податків та податковою оптимізацією.

Складним є стан справ і на фінансовому ринку. Тінізація охопила певну частку банківського сектора, значно поширюється вона й у страховому бізнесі.

Таким чином, вивчення фінансових потоків, що акумулюються внаслідок тіншових процесів економічного життя країни, вкрай важливе з позиції оцінки фінансового потенціалу території. Лише враховуючи фінансові потоки, що обертаються у тіншовій економіці, можна стверджувати про об'єктивну і точну оцінку обсягів фінансового потенціалу території. Виходячи з аналізу різних підходів до трактування сутності тіншової економіки, можемо умовно розділити їх на такі групи, що представлено на *рис. 1*.

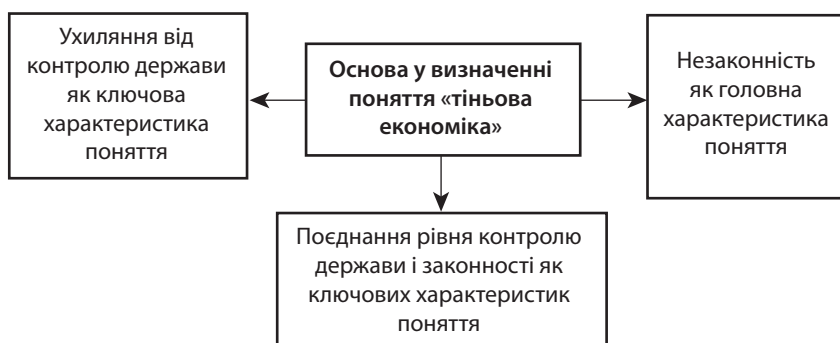

Рис. 1. Основні підходи до визначення тіншової економіки

З метою уточнення та вдосконалення існуючих підходів до оцінки фінансового потенціалу території, пропонується при його визначенні враховувати фінансові потоки, що генеруються у тіншовому секторі. Аналіз особливостей тіншових процесів пропонуємо здійснювати за основними складовими фінансового потенціалу території, а саме: фінанси домогосподарств; фінанси держави; фінанси підприємств; фінанси грошово-кредитних організацій.

Так, значна частина фінансового потенціалу домогосподарств зосереджена зараз у тіншовому секторі економіки. Доходи, що не обкладені податком у встановленому законом порядку, прийнято називати неоподатковуваними. Їх джерелом є законодавчо незаборонені на певній території види діяльності, проте ними доволі часто займаються нелегально з метою уникнення податкового навантаження. З цією метою створюються нелегальні організації, які у встановленому порядку не проходять обов'язкової державної та податкової реєстрації. Продукція, вироблена цими організаціями, і їх фінансові потоки не обліковуються контролюючими органами, а платню працівникам нараховують, оминаючи встановлений порядок.

Практика свідчить про те, що тіншові доходи можуть виплачуватись громадянам і у легальних організаціях, якщо це відбувається з недотриманням вимог чинного порядку оплати праці. Фактично виплачені в таких випадках зарплати, премії, допомоги, тощо суттєво перевищують офіційно зафіксовані у бухгалтерському і податковому обліках суми.

Практика свідчить про те, що тіншові доходи можуть виплачуватись громадянам і у легальних організаціях, якщо це відбувається з недотриманням вимог чинного порядку оплати праці. Фактично виплачені в таких випадках зарплати, премії, допомоги, тощо суттєво перевищують офіційно зафіксовані у бухгалтерському і податковому обліках суми.

Наступна складова фінансового потенціалу, значна частина якого також зосереджена у тіншовому секторі, пов'язана з державними фінансами. Основним фактором, що стимулює зростання обсягів тіншового сектора економіки України та сприяє активізації протиправної, не дозволеної законом економічної діяльності, є занадто важке, а в чисельних випадках – непосильне для суб'єктів господарювання податкове навантаження.

Важливою складовою фінансового потенціалу території є фінанси підприємств. З позиції тіншової складової діяльності підприємств варто виділити такі види господарської активності, що спрямовані на ухилення від обліку контролюючих установ: формування нелегальних підприємницьких структур; заниження результатів господарювання, ухилення від сплати податків; заборонені чинним законодавством види підприємницької діяльності [3].

Ще одним елементом фінансового потенціалу, де тіншовий сектор відіграє важливу роль, є ресурси фінансово-кредитних організацій. Практика свідчить, що банки, страхові компанії, а також інші суб'єкти господарювання активно застосовують практику тіншових розрахунків з підрядниками за виконані роботи. Серед них: проведення аудиторських перевірок чи досліджень, виконання робіт по чистці вентиляційних каналів, систем водопостачання, електромереж.

Систематизуючи та підсумовуючи результати дослідження тіншових фінансових потоків у розрізі окремих суб'єктів фінансової системи, можемо представити їх у вигляді *табл. 1*.

Розвиток методологічних засад оцінки фінансового потенціалу територій потребує застосування підходу щодо визначення орієнтирів, яких можуть досягати регіони в процесі його реалізації. Зрозуміло, що більшість розрахунків, котрі проводяться органами державної влади,

дозволяють лише мати уявлення про розмір фактичного фінансового потенціалу, оскільки при цьому не враховується складова тіньового сектора економіки. Важливе значення при цьому несе в собі показник чистого фінансового потенціалу, який не буде враховувати ті фінансові потоки, які можуть дублювати один одного і таким чином демонструвати фактичний розмір фінансового потенціалу. У даному випадку здійснюється необхідне уточнення його величини, що особливо актуальне при з'ясуванні дійсних диспропорцій в територіальному розвитку країни.

господарювання, фінансових посередників, місцевих органів влади, загальнодержавний фінансовий потенціал в регіональному розподілі, інвестиційна та експортна складова фінансового потенціалу.

Розглядаючи чистий фінансовий потенціал домогосподарств, слід брати до уваги лише суму отриманих доходів. Кредити, які були надані домогосподарствам, слід виключити з розгляду, адже джерелами таких кредитів є грошові кошти, що залучені фінансовими посередниками від фізичних та юридичних осіб або із зовнішніх джерел.

Таблиця 1

Природа тіньових фінансових потоків

Природа тіньових фінансових потоків елементів фінансового потенціалу			
Домогосподарства	Підприємства	Фінансово-кредитні організації	Держава
Ухилення від оподаткування	Формування нелегальних підприємницьких структур	Тіньовий розрахунок фінансових установ з підрядниками за виконані роботи	Недоодрження бюджетних коштів внаслідок ухилення від сплати податків з боку фізичних та юридичних осіб
Самозайнятість	Приховування обсягів їх реального виробництва, ухилення від сплати податків	Замовлення поліграфічної продукції в обсягах, що не відповідають нагальним потребам. Завищення ціни замовлень зазначеної продукції	
Зарплата «у конвертах»	Заборонені чинним законодавством види підприємницької діяльності		
Торгівля на вулицях	Фіктивне направлення у відрядження працівників організації	Замовлення за економічно необґрунтованими цінами у спеціалізованих підприємств	Недоодрження бюджетних коштів внаслідок використання податкової оптимізації
Побутові, ремонтні, будівельні послуги	Тіньове ціноутворення на великих підприємствах	планів дій співробітників в екстрених ситуаціях	
Здавання в оренду житла, землі, маєтків, іншої нерухомості	Ухилення від контролю за виробництвом через витрати електроенергії	Придбання програмного забезпечення, що не обумовлене нагальними потребами установи-замовника у зацікавлених компаній	Незаконні доходи від корупційних дій на всіх рівнях влади
Допомога членів родини з-за кордону	Тіньове ввезення на територію держави підакцизних груп товарів з подальшою їх реалізацією	Отримання дотацій держави при організації страхових компаній. Подальша ліквідація компаній без виконання послуг та розрахунків з лівовою долею клієнтів	
Активізація діяльності населення на фінансовому ринку			

На підставі узагальнення інформації щодо тінізації економік світу взято значення рівня тіньової економіки України як 55%, а для країн із середнім рівнем доходів – 40% [6, 7].

Отримані значення (табл. 2) свідчать про те, що Україна для їх досягнення повинна докласти чималих зусиль, а реалізація потенціалу буде залежати від всебічного розвитку всіх його складових елементів. Майже половина від загальної кількості регіонів за абсолютним показником фінансового потенціалу не перевищують і 50% його середнього значення по Україні.

Подальший розвиток методології розрахунку фінансового потенціалу територій полягає в усуненні потоків фінансових ресурсів, які потенційно можуть дублювати один одного, і визначенні показника чистого фінансового потенціалу. Розв'язання цього завдання будемо здійснювати, виходячи з тих складових, які формують показник валового фінансового потенціалу, а саме фінансовий потенціал домогосподарств, суб'єктів

Аналогічні міркування слід застосувати і при розрахунку чистого фінансового потенціалу суб'єктів господарювання: залучені кредити не беруться до уваги, а важливими є лише отримані ними доходи від реалізації товарів, робіт, послуг. При цьому самі доходи слід брати не повністю, а лише в частині доданої вартості, що дозволить усунути вартість витрат на сировину, матеріали, а також інші витрати проміжного споживання. Також показник доданої вартості необхідно скоригувати на суму витрат, які йдуть на оплату праці. Вони складають, за даними Держкомстату України, 23%.

Чистий фінансовий потенціал фінансових посередників, які розглядалися нами тільки з боку банківських установ, також має бути зменшений. До уваги не будуть прийматись кошти, залучені банками на депозитні рахунки, адже джерелами цих коштів виступають частини доходів домогосподарств і суб'єктів господарювання. Складовими чистого фінансового потенціалу банків будуть сформований капітал і залучені кредити.

Таблиця 2

Абсолютні значення фінансового потенціалу територій України, млн грн

Область	Значення фінансового потенціалу	
	Без урахування тіньової економіки	Із урахуванням тіньової економіки
АР Крим	196658,2	437018,2
Вінницька	116443,2	258762,7
Волинська	73401,7	163114,8
Дніпропетровська	583016,7	1295592,6
Донецька	662999,6	1473332,3
Житомирська	87274,1	193942,4
Закарпатська	75391,4	167536,5
Запорізька	216002,3	480005,0
Івано-Франківська	100550,0	223444,5
Київська	1172118,5	2604707,8
Кіровоградська	74578,4	165729,8
Луганська	241443,6	536541,4
Львівська	209017,4	464483,1
Миколаївська	114172,8	253717,4
Одеська	246413,8	547586,2
Полтавська	179723,1	399384,6
Рівненська	82369,8	183044,0
Сумська	95116,3	211369,4
Тернопільська	65396,2	145324,9
Харківська	270668,0	601484,4
Херсонська	82473,5	183274,5
Хмельницька	91223,6	202719,1
Черкаська	117839,7	261866,0
Чернівецька	54547,6	121217,0
Чернігівська	80335,9	178524,3
Разом	5289175,3	11753723,0
Середнє значення	211567,0	470148,9

Без будь-яких змін до складу чистого фінансового потенціалу візьмемо його експортну складову, яка представлена різницею між загальною сумою експорту і імпорту.

Що стосується інвестиційної складової, то її слід скоригувати на обсяги прямих інвестицій з конкретного регіону України. І хоча абсолютні значення таких інвестицій є невисокими, тим не менш отриманий показник буде більш прийнятним з точки зору загальної методології розрахунку чистого фінансового потенціалу.

Включення до складу фінансового потенціалу дохідної частини державного та місцевих бюджетів, які формуються переважно за рахунок податків вимагає її коригування при визначенні чистого фінансового потенціалу. Що стосується доходів державного бюджету, то на 85% вони забезпечуються податками і зборами, які стягуються із суб'єктів господарювання. Оскільки сплата податків відбувається після реалізації продукції, то засто-

сований нами показник доданої вартості при розрахунку фінансового потенціалу суб'єктів господарювання включає суми податків, які будуть сплачені до бюджетів різних рівнів. Тому доходи державного бюджету слід брати лише в обсязі 15% для уникнення подвійного підрахунку.

У структурі місцевих бюджетів також майже 85% дохідної частини складають різні види податків. Але 75% від суми податкових надходжень припадає на податок з доходів фізичних осіб, який не включається в статистичні відомості щодо доходів фізичних осіб (які й застосовувались для визначення фінансового потенціалу). Тому доходи місцевих бюджетів повинні бути скориговані в меншому обсязі, ніж доходи державного бюджету при розрахунку чистого фінансового потенціалу, а саме, слід взяти приблизно 80% від загальної їх суми (через те, що структура доходів окремих місцевих бюджетів регіонів несуттєво, але відрізняється).

До складу фінансового потенціалу місцевих органів влади будуть включені залучені в результаті емісії цінних паперів і отриманих кредитів фінансові ресурси. Що ж стосується інших компонентів загальнодержавної складової фінансового потенціалу, то сума державного боргу і золотовалютні резерви будуть включені у повному обсязі.

Виходячи із сформульованих вище обмежень і припущень, були проведені розрахунки чистого фінансового потенціалу, представлені в *табл. 3*.

Чистий фінансовий потенціал складає лише 55% від значення загального фінансового потенціалу в цілому по Україні. У той самий час більшість регіонів втратила лише до 25 – 35%, але факт того, що регіони, які займали вищі місця в рейтингу за показником фінансового потенціалу, втратили більше 50 – 60%, призвів до ситуації, коли відношення чистого фінансового потенціалу до загального виявилось настільки значним.

Показники втрат фінансового потенціалу на 1 особу і на 1 зайняту особу не відрізняються суттєво від втрат за абсолютним показником. Різниця за окремими регіонами складає лише кілька відсоткових пунктів. Відзначимо таку особливість, що за відносними показниками чистого фінансового потенціалу регіони України не відрізняються настільки суттєво, як за абсолютними значеннями, що в цілому може свідчити про можливості вирівнювання регіонального розвитку, а також про близьку ефективність використання трудових ресурсів територій.

Таким чином, подальший розвиток методологічних засад оцінки фінансового потенціалу територій дозволив виявити цільові орієнтири тактичного і стратегічного рівня із розрахунком конкретних показників для досягнення в середньо- та довгостроковій перспективі. Окрім цього, визначення показників чистого фінансового потенціалу та їх порівняння із загальними (особливо відносними показниками) виявило, що регіональні відмінності у використанні трудового потенціалу відрізняються несуттєво.

ВИСНОВКИ

Ретельно проаналізувавши сутність та особливості тіньового сектора економіки, основні підходи до оцінки

рівня тіньової економіки країни, базуючись на експертних оцінках і результатах досліджень вітчизняних і зарубіжних науковців, з урахуванням даних офіційної статистики, у роботі було визначено, що на сьогодні рівень тіньової економіки України складає приблизно 50% всіх економічних процесів, що протікають у державі.

Важливим є і розрахунок чистого фінансового потенціалу, який не включатиме перехресні фінансові потоки. Прикладом дублювання є залучені кредити домогосподарствами та суб'єктами господарювання і видані кредити банківською системою фізичним та юридичним особами тощо. Виходячи із визначених у роботі дублю-

Таблиця 4

Порівняння показників загального і чистого фінансового потенціалу територій України у 2010 р.

Область	Абсолютні значення фінансового потенціалу			Фінансовий потенціал в розрахунку на 1 особу			Фінансовий потенціал в розрахунку на 1 зайняту особу		
	Загальний, млн грн	Чистий, млн грн	Чистий до загального, %	Загальний, млн грн	Чистий, млн грн	Чистий до загального, %	Загальний, млн грн	Чистий, млн грн	Чистий до загального, %
АР Крим	196658,2	134984,2	68,6	83,8	57,2	68,2	181,1	123,3	68,1
Вінницька	116443,2	80663,4	69,3	70,5	47,5	67,3	167,7	111,5	66,5
Волинська	73401,7	50394,7	68,7	70,8	48,4	68,4	169,3	116,4	68,8
Дніпропетровська	583016,7	239690,4	41,1	173,7	69,7	40,1	378,1	152,1	40,2
Донецька	662999,6	311405,2	47,0	148,4	67,5	45,5	334,2	146,6	43,9
Житомирська	87274,1	63968,8	73,3	67,9	48,2	71,0	155,8	112,4	72,2
Закарпатська	75391,4	57215,8	75,9	60,6	45,9	75,9	141,8	104,2	73,5
Запорізька	216002,3	110752,3	51,3	119,2	59,6	50,0	261,6	130,7	50,0
Івано-Франківська	100550,0	72600,3	72,2	72,8	52,3	71,8	189,6	137,0	72,3
Київська	1172118,5	465208,3	39,7	260,1	104,4	40,1	546,3	214,9	39,3
Кіровоградська	74578,4	54030,0	72,4	73,3	50,8	69,4	173,0	117,9	68,2
Луганська	241443,6	153576,9	63,6	104,4	64,0	61,2	237,8	145,2	61,0
Львівська	209017,4	146329,5	70,0	82,0	56,8	69,3	190,6	136,1	71,4
Миколаївська	114172,8	72503,2	63,5	96,0	59,6	62,1	212,7	133,4	62,7
Одеська	246413,8	150134,2	60,9	103,1	62,5	60,6	235,9	143,7	60,9
Полтавська	179723,1	98183,1	54,6	119,8	63,3	52,8	278,7	142,3	51,0
Рівненська	82369,8	57451,6	69,7	71,5	49,7	69,5	174,8	122,7	70,2
Сумська	95116,3	67715,0	71,2	81,1	55,4	68,3	191,4	124,7	65,2
Тернопільська	65396,2	49860,6	76,2	60,1	44,9	74,8	151,6	118,0	77,8
Харківська	270668,0	171035,6	63,2	97,7	60,5	61,9	213,6	131,2	61,5
Херсонська	82473,5	55496,8	67,3	75,4	49,4	65,5	168,7	110,3	65,4
Хмельницька	91223,6	67130,4	73,6	68,4	49,0	71,6	157,1	114,1	72,6
Черкаська	117839,7	73833,7	62,7	91,0	55,2	60,7	208,6	127,1	60,9
Чернівецька	54547,6	42028,7	77,0	60,3	46,3	76,7	142,6	113,6	79,6
Чернігівська	80335,9	59867,3	74,5	72,4	51,5	71,1	167,3	117,9	70,5
Разом	5289175,3	2906060,0	54,9	2384,5	1419,7	59,5	5430,0	3247,3	59,8
Середнє значення	211567,0	116242,4	54,9	115,1	63,2	54,9	261,0	143,4	54,9

Виходячи з необхідності врахування тіньового сектора економіки при оцінці фінансового потенціалу, з метою уникнення недоліків існуючих науково-методичних підходів було запропоновано розрахунок двох видів фінансового потенціалу – валового і чистого. Причому валовий потенціал характеризується сумою потенціалів його складових частин, а чистий потенціал коригується на перехресні фінансові потоки, які виникають між його складовими частинами.

ючих фінансових потоків, були проведено порівняння розрахунків чистого і загального фінансового потенціалу, як абсолютних, так і відносних значень (на 1 особу і на 1 зайняту особу).

Згідно з отриманими результатами можна переко-нати, що чистий фінансовий потенціал складає лише 55% від значення загального фінансового потенціалу в цілому по Україні. У той же час більшість регіонів втратила лише до 25 – 35%, але факт того, що регіони, які

займали вищі місця в рейтингу за показником фінансового потенціалу, втратили більше 50 – 60%, призвів до ситуації, коли відношення чистого фінансового потенціалу до загального виявилось настільки значним. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. **Борнос В. Г.** Методологічні засади управління фінансовим потенціалом території / В. Г. Борнос. – Суми : Сумський державний університет, 2011. – 310 с.
2. **Борнос В. Г.** Проблеми інформаційного забезпечення оцінки фінансового потенціалу регіону / В. Г. Борнос // Вісник Криворізького економічного інституту КНЕУ. – 2011. – С. 99 – 101.
3. **Горова М. В.** Розвиток тіньової економіки в Україні – причини та наслідки для соціально-економічного розвитку країни / М. В. Горова, А. В. Кравченко // Фінансова безпека та проблеми детінізації економіки. – 2009. – № 4. – С. 229 – 230.
4. Звіт Рахункової палати за 2010 рік [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.ac-rada.gov.ua/img/files/Zvit_2010.pdf
5. **Мущинська Н. Ю.** Регіональні особливості зниження рівня тінізації економіки [Текст] : автореферат дис... канд. екон. наук: 08.00.05 / Мущинська Н. Ю. – Харків, 2008. – 20 с.
6. **Николаева М. И.** Теневая экономика: методы анализа и оценки / М. И. Николаева, А. Ю. Шевяков // Экономика и математические методы, – М., 1990. Т. 26. – С. 926 – 935.
7. Schneider Friedrich Shadow Economies and Corruption All Over the World: Revised Estimates for 120 Countries [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.economics-ejournal.org/economics/journalarticles/2007-9/version-2/count>
8. Schneider Friedrich Shadow Economies and Corruption All Over the World: What Do We Really Know? [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.economics-ejournal.org/economics/discussionpapers/2007-9?searchterm=shadow%20economy>

REFERENCES

- Boronos, V. H. *Metodolohichni zasady upravlinnia finansovym potentsialom terytorii* [Methodological principles for the financial potential of the territory]. Sumy: Sumskyi derzhavnyi universytet, 2011.
- Boronos, V. H. "Problemy informatsiinoho zabezpechennia otsinky finansovoho potentsialu rehionu" [The problems of assessing the financial information of the region's potential]. *Visnyk Kryvorizkoho ekonomichnoho instytutu KNEU* (2011): 99-101.
- Horova, M. V., and Kravchenko, A. V. "Rozvytok tinyovoi ekonomiky v Ukraini – prychny ta naslidky dlia sotsialno-ekonomichnoho rozvytku krainy" [The development of the shadow economy in Ukraine – the causes and effects of socio-economic development]. *Finansova bezpeka ta problemy detinizatsii ekonomiky*, no. 4 (2009): 229-230.
- Mushchynska, N. Yu. "Rehionalni osoblyvosti znyzhenia rivnia tinizatsii ekonomiky" [Regional features reduce the shadow economy]. *Avtoreferat dys... kand. ekon. nauk: 08.00.05*, 2008.
- Nikolaeva, M. I., and Sheviakov, A. Yu. "Tenevaia ekonomika: metody analiza i otsenki" [The shadow economy: methods of analysis and evaluation]. In *Ekonomika i matematicheskie metody*, V. 26., 926-935. Moscow, 1990.

"Schneider Friedrich Shadow Economies and Corruption All Over the World: Revised Estimates for 120 Countries". <http://www.economics-ejournal.org/economics/journalarticles/2007-9/version-2/count>

Schneider, F. "Shadow Economies and Corruption All Over the World: What Do We Really Know?". <http://www.economics-ejournal.org/economics/discussionpapers/2007-9?searchterm=shadow%20economy>

"Zvit Rakhunkovoi palaty za 2010 rik" [Report of the Accounting Chamber in 2010]. http://www.ac-rada.gov.ua/img/files/Zvit_2010.pdf